

ΊΔΡΥΜΑ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ

Κύκλος Ετησίων Συνεδρίων «Η Κίνηση της Λογοτεχνίας» (2026–2030)

1ο Ετήσιο Συνέδριο: Ζώνες επαφής

2–4 Δεκεμβρίου 2026 | Ημέρα 2 (Πέμπτη, 3 Δεκεμβρίου 2026)

Συνεδρία 6: Δια-συνοριακές Γραφές II

«Διαβατήρια και προξενικές θεωρήσεις στον 20ό αιώνα: η διασυνοριακή μετακίνηση υπό κρατικό έλεγχο»

Νικόλας Μανιτάκης

Αναπληρωτής Καθηγητής Γαλλικής και Πολιτισμικής Ιστορίας, Ε.Κ.Π.Α.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ (ABSTRACT)

«Διαβατήρια και προξενικές θεωρήσεις στον 20ό αιώνα: η διασυνοριακή μετακίνηση υπό κρατικό έλεγχο».

Νικόλας Μανιτάκης, ΕΚΠΑ

Στα χρόνια που ακολούθησαν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, τα κυρίαρχα εθνικά κράτη επέβαλαν ένα πλέγμα συστηματικών ελέγχων στη διασυνοριακή μετακίνηση τόσο των αλλοδαπών όσο και των ημεδαπών πολιτών. Στην πράξη, αυτό σήμαινε ότι οι πάσης φύσεως ταξιδιώτες ήταν πλέον υποχρεωμένοι όχι μόνο να φέρουν νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα, αλλά και να εξασφαλίζουν μια σειρά κρατικών αδειών (όπως άδεια αποδημίας, θεώρηση εισόδου και άδεια παραμονής). Η περίοδος αυτή σηματοδοτεί ουσιαστικά το τέλος των «ανοιχτών συνόρων», καθώς τα κράτη επιχείρησαν να ελέγξουν αποτελεσματικά τις πληθυσμιακές ροές, επικαλούμενα συνήθως λόγους εθνικής ασφάλειας και προστασίας της εγχώριας αγοράς εργασίας.

Κατά συνέπεια, τα ταξίδια των πνευματικών δημιουργών έπαψαν να εξαρτώνται αποκλειστικά από την προσωπική τους έμπνευση ή την οικονομική τους ευχέρεια· εφεξής, προϋπέθεταν την εξασφάλιση των απαραίτητων εγκρίσεων τόσο από τις αρχές της χώρας προέλευσης όσο και από εκείνες της χώρας προορισμού. Με άλλα λόγια, ο λογοτέχνης του 20ού αιώνα απώλεσε την ιδιότητα του ελεύθερα μετακινούμενου «κοσμοπολίτη» (flâneur) και μετατράπηκε σε ένα υποκείμενο υπόλογο στην αυστηρή κρατική γραφειοκρατία — έναν συχνά «ύποπτο» ταξιδιώτη.

Από τους πρώτους που αντιλήφθηκαν και σχολίασαν αυτό το νέο, αβέβαιο καθεστώς μετακίνησης ήταν ο Αυστριακός συγγραφέας Στέφαν Τσβάιχ, ο οποίος βίωσε άμεσα τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς μετά την αυτοεξορία του, ως απόρροια της ανόδου του Εθνικοσοσιαλισμού στη Γερμανία. Οι διεισδυτικές σκέψεις του αποτυπώθηκαν ανάγλυφα στην αυτοβιογραφία του Ο κόσμος του χθες.

Πώς βίωσαν, όμως, από τη δική τους πλευρά οι Έλληνες λογοτέχνες αυτό το καθεστώς επιτήρησης; Πώς επηρεάστηκαν τα ταξιδιωτικά τους σχέδια και με ποιον τρόπο η εμπειρία αυτή μετουσιώθηκε στο λογοτεχνικό τους έργο; Πώς, γενικότερα, ο ταραχώδης 20ός αιώνας, με την έξαρση των πολιτικών διώξεων και την επιβολή αυταρχικών καθεστώτων στην Ελλάδα, ενέτεινε την κρατική εποπτεία στις διασυνοριακές μετακινήσεις των ανθρώπων των γραμμάτων;

Στα ερωτήματα αυτά επιχειρεί να απαντήσει η παρούσα ανακοίνωση, εξετάζοντας ενδεικτικές περιπτώσεις δημιουργών, όπως του Νίκου Καζαντζάκη, του Οδυσσέα Ελύτη και του Αντώνη Σαμαράκη. Η διερεύνηση βασίζεται στη μελέτη του λογοτεχνικού τους έργου, της προσωπικής τους αλληλογραφίας, καθώς και σχετικών διοικητικών ή διπλωματικών εγγράφων. Σε κάθε περίπτωση, η πολιτισμική κινητικότητα στον 20ό αιώνα και, ειδικότερα, τα εκτός συνόρων ταξίδια των λογοτεχνών δεν μπορούν να γίνουν πλήρως κατανοητά αν δεν συνυπολογιστεί αυτή η νέα πολιτική και γραφειοκρατική διάσταση, η οποία διαμόρφωσε εν πολλοίς τους όρους και τα όρια της πραγμάτωσής τους.

Προτεινόμενη βιβλιογραφική αναφορά:

Νικόλας Μανιτάκης, «Διαβατήρια και προξενικές θεωρήσεις στον 20ό αιώνα: η διασυνοριακή μετακίνηση υπό κρατικό έλεγχο», 1ο Ετήσιο Συνέδριο «Ζώνες Επαφής: Λογοτεχνία, δίκτυα επικοινωνίας και πολιτισμική κινητικότητα», Συνεδρία 6: Δια-συνοριακές Γραφές II, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Πέμπτη, 3 Δεκεμβρίου 2026.